

ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻ

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐԸ

Որովհետև Հնգրլ. Դուրեան Սրբազանի աշակերտներու կողմէն խնդրանք կայ որ մանրամասնօրէն անդեկագրենք իրենց Մեծ-Վարդապետին հիւանդութեան պարտականքը, թէ՛ զոճացում տալու համար այդ անկեղծ հետաքրքրութեան եւ թէ՛ Հանգուցեային կենսագրութեան այդ կարեւոր շրջանին պատմական զիծերը պահելու նպատակով կուտանք կարեւոր տեղեկութիւններու հետեւեալ շարքը, իրենց ժամանակագրական կարգով:

ՆԱԽԸՆԹԱՅԸ

Դուրեան Սրբազանի դառնադէտ մահը կապուած է հիւանդութեան մը հետ, որ երեան եկաւ երեք տարի յառաջ, 1927 Յնվր. 8-9, ՇԲ.էն կիրակի լուսնալու գիշեր, դողով եւ սարսուռով:

Յնվր. 11, ԳՇ. բժշկական քննութեամբ՝ յայտարարուեցաւ թէ Ս. Պատրիարքը կը տառապի Orchite (= Որձիտ) հիւանդութենէն, որ աննկարագրելի ցաւեր կը պատճառէր իրեն:

Յնվր. 28-29, Ուրբ.էն ՇԲ. լուսնալու գիշերը շատ գէշ անցուց, եւ բժշկական նոր քննութիւն մը հաստատեց թէ Cystite է այս նոր տազնապին պատճառը:

Սրբազանը ժառանգական պնդութեան մը (Constipation) աղէտալի հետեանքները կը կրէր իր առողջ ծերութեան առաջին շրջանին մէջ: Մէզի եւ արեան քննութիւնները ցոյց տուին թէ Քոլի-պասիլներու յարձակման ենթակայ է Սրբազանը: Հիւանդութեան սկիզբը, իր աղիքները մաքրելու համար 50° տաք ջրով զոնխներ եղան: Եւ Քոլի-պասիլներու դէմ վեց ներարկումները, որոնց վերջինը Փետր. 12, ՇԲ. օրը, այնպէս որ Փետր. 14, ԲՇ. ապաքինման նշաններ արտայայտեց Ս. Հիւանդը, խաբուսիկ նշաններ: Դժուարամիզութեան երեւոյթները վերջապէս աւելի ստողգ ախտանիշի մը առաջնորդեցին բժիշկները, որոնք Փետր. 20, Կիր. ըսին թէ Prostate-ը խոչորցեր է:

Ապրիլ 1, Ուրբ. նորէն տազնապեցաւ Որձիտով եւ Ապրիլ 7, ԵՇ. անկողին ինկաւ 40° տաքութեամբ եւ միզարգելութեամբ: Այս անգամ բժշկական նոր քննութիւն մը

հաստատեց թէ Ս. Հիւանդը կը տառապի Abscess de la Prostate-է:

Ապրիլ 9, ՇԲ. զգալի կերպով ծանրացած էր Ս. Հիւանդի լեզուն: Պարբերաբար այս երեւոյթը կը դիտուէր իր խօսակցութեան ընթացքին:

Ապրիլ 12, ԳՇ. բժիշկները յայտարարեցին որ անհրաժեշտ է զործողութիւնը, փրկելու համար Ս. Պատրիարքին կեանքը, հետեւաբար Ն. Ամեն. Սրբազնութիւնը Ապրիլ 13, ԳՇ. օր փոխադրուեցաւ Երուսաղէմի Ֆռանսական հիւանդանոցը. եւ որովհետեւ չաքարախտի ալ ենթակայ էր, այդ վիճակը բարւոքեցին եօթնեակ մը, եւ վերջապէս կատարեցին զործողութիւնը 1927 Ապրիլ 21, Աւագ ԵՇ. առտու եւ մաքրեցին Prostate-ին պալարը՝ հանելով զաւաթ մը թարախ:

Գործողութեան հետեանքով զգալապէս բարւոքեցաւ Ս. Պատրիարքին առողջական վիճակը, թէեւ անգամ մը Էնսիլիինի ներարկումէն ետքը նուազում մը ունեցաւ հիւանդանոցի մէջ, մահճակալէն վար ինկաւ եւ ճակտին վրայ վէշք մըն ալ բացուեցաւ, բայց առաջըր առնուեցաւ այս բոլոր բարդութիւններուն, եւ ճիշտ երկու ամիս դարմանուելէ յետոյ հիւանդանոցի մէջ՝ Յուլիս 15, ԳՇ. օր վերադարձաւ Ս. Յակոբ, եւ այնքան լաւացաւ իր վիճակը որ Յունիս 28, ԳՇ. օր այցեւեց Դպրոց, Դիւանատուն, իր ժպիտներուն զուարթութիւնը սփռելով ամէն կողմ:

ԴՈՒՐԵԱՆ, ՅՈՅՍԻ ՇՐՋԱՆ ՄԸ

1927-ի այդ փափուկ շրջանը անցնելէ յետոյ՝ կանոնաւորապէս յառաջ տարաւ իր ուսուցչական, վարչական եւ եկեղեցական պարտականութիւնները, եւ իր յամառ ընթերցասիրութիւնը՝ մինչեւ իր վերջին հիւանդութեան կարճ, բայց տառապազին շրջանը, թէեւ մնաց իր վրայ դժուարամիզութեան երեւոյթը, որմէ կը դժգոհէր, բայց չէր տառապեր, շնորհիւ այն առողջապահիկ խնամքներուն եւ բժշկական տեսական հետազոտութեան, որոնք հնարաւորութեան բոլոր սահմաններուն մէջ շտապուեցան իրեն անվերապահօրէն: Այնպէս որ 1928 եւ 1929 տարիները անցուց լաւագոյն յոյսերով ժառանգաւորաց Վարժարանին եւ Ընծայարա-

նին կանոնաւոր յառաջգլխութիւնը խորունկ զոհունակութիւն կը պատճառէր իրեն: Կը զուրգուար ՍԻՈՆի վրայ, որուն համար գրեց շատ արժէքաւոր յօդուածներ:

Ուսուցչական մարմնի ներքին ոյժերով ամրացումն ու ապահովումը կարեւոր խնդիր մըն էր, զոր լուծելու համար յարմարագոյն ուսանողները Եւրոպա զրկելու որոշումը տուաւ եւ երկու նորընձաներ, Հայր Նորայր և Հ. Տիրան զրկուեցան Անգլիա, որոնց դարձին կ'սպասէր անձկանօք: Միւս կողմէն ինքն ալ մտաւոր նորագոյն աշխատանքներու անձնատուր կ'ըլլար: Մասնաւորապէս լատիներէնի շատ ժամանակ կուտար և կարգ մը դասական հեղինակներ կ'ուսումնասիրէր իրենց բնաղբիւններուն մէջ: Ատեն մըն ալ լրջօրէն Ասորերէնի սկսաւ հետեւիլ՝ ասորի վարդապետի մը առաջնորդութեամբ: Միւս կողմէն գրեթէ ամէն շաբաթ նոր գիրքերու, ֆուսսերէն թէ գերմաներէն, ծրարներ կուզային Եւրոպայէն, և ատենք բոլոր իր ձեռքէն պիտի անցնէին, և անոնց ամէնէն հետաքրքրականները պիտի կարդար և իր ուշադրութիւնը գրաւող տեղերը պիտի գծէր կարմիր-կապոյտ մատիտներով: Երբ օգերը ներէին՝ շաբաթը մէկ անգամ, երբեմն երկու շաբաթը անգամ մը օթօյով պտոյտ մը պիտի ընէր Երուսաղէմի շրջակայքը, ընդհանրապէս Քերրոն, Եաֆա և Հայֆա տանող ճամբաներու վրայ, քանի մը ժամ: Տարուան մէջ մէկ երկու անգամ ալ կէսօրէն ետքը Բեթղեհէմ կ'երթար. իսկ փոքրիկ օգափոխութեան մը համար կամ Եաֆա կ'երթար կամ Երիքով, եւ աւելի յաճախ «Պարոնտէր»: Վանքին մէջ ալ, մերթ ընդ մերթ տանիքը կ'եւէր Մկրտիչ և Բարգէն Եպիսկոպոսներու սենեակը:

Բայց հետզհետէ ամփոփեց այս բոլոր նուագադոյն զբօսանքներն ալ. կ'ուզէր որ Եպիսկոպոսներ ամէն օր գրեթէ, երեկոյեան ժամը 4 էն կամ 5 էն ետքը մինչեւ ժամը 7, երբեմն քիչ մը աւելի, իրեն սենեակը երթային, խօսակցութեան համար, որուն ամէնէն համով և իրեն համար կազդուրիչ մասը պիտի ըլլար Եւրոպական նոր հրատարակութիւններու խօսքը կամ պատմական և բանասիրական նիւթերու շուրջ իր յայտնած կարծիքները:

Գիտէր Եւրոպայի հրատարակչական հին և նոր բոլոր տուններու անունները, հե-

ղինակները, աշխատակիցները, այս կամ այն նիւթին վրայ գրուած գիրքերը, անոնց վրայ եղած քննադատութիւնները, և այլն, և այլն, և իր երեք սենեակները Պատրիարքարանին մէջ, ուր դասաւորուած էին իր գիրքերը, իր մտքի տաճարին զբօսավայրերն էին. ամէնէն մեծ և անսպառելի հաճոյքը կ'զգար իր գիրքերու այդ ամրոցներուն մէջ: Աւանց ցուցակի գիտէր անոնց ամէնուն ալ տեղը, և ի հարկին անվարան ոտքի կ'եւէր և մատը կը դնէր պէտք եղած հատորին վրայ և գրեթէ մէկ երկու թղթատուժով կը գտնէր ուզուած գլուխը կամ էջը:

Մեծ հաճոյքով կ'սպասէր նոր Մատենադարանի հիմնարկութեան, և կը փափաքէր որ Դուրեան Մասնադարանի հանգանակութիւնը ձեւ մը ստանար, խմբագրութիւնը, և այնպէս կը կարծէր որ տարիէ մը հազիւ կարելի պիտի ըլլար գործի ձեռնարկել:

Այս մտերմական ժամերու մէջ՝ իր խօսակցութիւնը կը համեմէր շատ զուարճակ մանրադէպներով. մանրադէպներ իր պատանեկան կեանքէն, Պարտիզակէն, Արմաշէն, Կ. Պոլսէն, Զմիւռնիայէն և Երուսաղէմէն: Ծոխ էր մթերքը իր զուարթութիւններուն:

Իր աշխատութեան լուրջ մասերը եղան շաբաթական վեց ժամ դասախօսութիւն Ընծայարանի Սարկաւազաց և Ժառանգաւորաց Վարժարանի Դրդ լրացուցիչ դասարանին, ինչպէս նաև Ս. Աթոռի Տըպարանին մէջ տպագրուող քանի մը գործերու և մասնաւորապէս իր դասագիրքերուն տպագրական փորձերուն սրբագրութիւնները. մենք կը մեղքնայինք իրեն, բայց անողոքելի էր ինքն, չէր ուզեր որ ուէ վրիպակ սպրդի. իր մաքուր նկարագրին և գեղեցկագէտի ճաշակին հակառակ էին վրիպակներ:

ՀԻՄՆԱԴՈՒԹԵԱՆ ԿՐԿՆՈՒՄԸ

Այսպէս կանոնաւոր զբաղումներով լարուած կենցաղ մը կը վարէր Դուրեան Սրբազան, երբ հետզհետէ մա՛նաւանդ Յոբելեանէն յետոյ, շեշտուող մեկտուութիւն մը կ'զգար. 20⁰ էն (սանդիկրատ) վար տաք սենեակի մէջ կը մսէր, ջուր թափելու անկանոնութենէն կը նեղուէր:

Այս վիճակին մէջ էր երբ այս տարի

զարնան որոշեց քանի մը օր օգտօնօրէն թեան երթալ Գալիլիա, և Ապրիլ 2-5 գնաց Տիրերիա, իրեն ընկերացան Լուսարարացեալ Մեսրոպ Եպոս, Գաւազանակիր Հայր Սահակ, Դիւանապետ Կ. Նուրեան և իր բժիշկը Տքթ. Ն. Եաղլեան:

Այս կարճ օգտօնօրէնէնէն վերադարձին՝ շեշտուեցաւ միջարդեւութիւնը, այնպէս որ այլեւս շատ դժուար կը կարգար, իսկ բոլորովին կը հրաժարէր գրելէ: Ապրիլ 10, ԵՃ. կէսօրէն ետքը ժամ 2-6, «Պարոնտէր» դացինք, բաւական զուարթացաւ: Վերջին պտոյտ մը եղաւ ասիկա Ս. Պատրիարքին համար:

Ապրիլ 13, Ծագկաղարդի կէսօրէն ետքը, անհանդիստ էր և հակառակ ասոր երեկոյին եկեղեցի իջաւ՝ Դոնրացէքին ներկայ գտնուելու համար:

Ապրիլ 14, Աւագ ԲՇ. շատ լաւ էր. առտուն անկողնէն ելած էր դէմքը ուռած, բժշկին հետ տեսակցած էր: Այդ օր աշխատեցաւ Եղնիկի մասին իր գիտողութիւնները գրելու:

Ապրիլ 15, Աւագ ԳՇ. Երեկոյին եկեղեցի իջաւ և կարգաց Կուսանաց Աւետարանը, հակառակ իրեն եղած խնդրանքին որ չիջնէ և չյոգնի: Շատ յոգնած և միջարդեւութեամբ նեղուած ելաւ Պատրիարքարան: Այդ զիշեր հետաքրքրուեցաւ Կ. Պոլսէն հասած սնտուկ մը ինչ գիրքերով:

Ապրիլ 16, Աւագ ԴՇ. թէև զուարթ կը թուէր, բայց դժգոհ էր միջարդեւութենէն:

Ապրիլ 17, Աւագ ԵՇ. զգուշացուցիչ խնդրանքներ ըրինք որ բաւականանայ միայն Ոսնալուսայի արարողութիւնը կատարելով: Կարեւորութիւն չընծայեց: Ճաշու ժամուն իջաւ և Պատարագի պահուն հաւորդութեան Քարոյը կարգաց աշխարհաբար, այնպիսի արտասանութեամբ և կեցւածքով որ կարծես թէ հիւանդ չըլլար:

Երեկոյին կատարեց Ոսնալուսայն, աշխարհաբար կարգաւով նաեւ Յովհ. Երզնկացուն Քարոյը, և զխեցինք որ սաստիկ տառապեցաւ Ոսնալուսայի առեն ծնրազիր նստուածքէն, բայց արիւթիւն ունեցաւ բան չզղապնելու Եկեղեցւոյ մէջ, և նոյն իսկ խորանին ետեւ երբ զգետններ կը հանէր, Անկիւքան Եպոս. Մէկինէս Սրբազանին հետ զուարթ տեսակցութիւն մը ունեցաւ,

երբ սա յայտնեց թէ Զատիկէն ետքը Անգլիա պիտի երթայ, և Ս. Պատրիարքն ալ յարեց ժպտելով թէ ես ալ Փարիզ պիտի երթամ այս տարի:

Ասիկա թէ՛ կատակ էր թէ՛ իրական փափաք մը: Եւրոպա ճամբորդելու կատակը ամէն տարի կ'ընէր Մէկինէս Եպոսին հետ, երբ սա իրեն կուգար մնաք բարովի, իր Անգլիա երթալուն առթիւ: Իրական փափաք մըն էր ասիկա, որովհետեւ քանիցս յայտարարած էր մտերմական խօսակցութեան մէջ թէ այս տարի կ'ուզէր երթալ Փարիզ: Այլեւս ինքն ալ կը զգար լուրջ խնամքի մը պէտքը, իր պնդութիւնը դարմանել տալու համար, որովհետեւ տաժանք մը եղած էր իրեն, չարաթը երկու անգամ արհեստական միջոցներով (գոնիս կամ լուծողական) աղիքները մաքրելը:

Ոսնալուսայն կատարելէ ետքը հանգիստ չըրաւ, և դարձեալ, հակառակ իրեն եղած թախանձանքին որ չիջնէ Եկեղեցի, իջաւ Կանոնադիւխէն յառաջ և Աւագ Ուրբ. զիշերուն առաջին երկար Աւետարանը կարգաց ճիշտ կէս ժամուան մէջ, յտակ և հաճելի ձայնով մը, և Զորբորդ Աւետարանէն ետքը՝ ելաւ Պատրիարքարան:

Ապրիլ 18, Աւագ Ուրբ. Երեկոյ Փրկչին Թաղման հանդէսին պիտի իջնէր Եկեղեցի, բայց չկրցաւ իջնել, որովհետեւ զիշերը լաւ չէ անցուցեր. փորին երկու կողմերը ցաւեր կ'զգար, շատ նեղսիրտ և դժգոհ վիճակ մը ունէր այսօր. սաստիկ կը տառապէր դժւարամիզութենէն: Այս երեկոյ օդը շատ տաք էր. թէև ջերմաչափը 20° ցոյց կուտար իր աշխատութեան սենեկին մէջ, և սակայն փառարանը տաքցընել տուաւ քիչ մը, տաք թէյ մը խմեց: Մարմինս չի տաքնար, կ'ըսէր միշտ:

Ապրիլ 19, Աւագ ՇԲ. առտուն անկողնէն ելած էր աւրուած արամադրութեամբ. դարձեալ դժգոհ և նեղսիրտ վիճակ մը ունէր: Օրուան մէջ զոհացուցիչ եղած է իր ջուր թափելը: Երեկոյին բաւական զուարթ անցուց, Եղնիկի մասին իր գրած գիտողութիւնները կարգի մը դրած է, թէև վերջնական ձևը չէ տուած: Ողբւորուած խօսեցաւ այս նիւթին վրայ: Նալեանը պաշտպանեց՝ ջրելով Եղնիկի հրատարակութեան մէջ անոր վերադրուած մեղադրանքները:

ՎԵՐՋԻՆ ՇԱՐԱԲԵՐ

Ապրիլ 20, Զատիկի կիր., առտուն ելաւ իր անկողնէն, անցաւ իր աշխատութեան սենեակը և Պարքին. փխնդ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունիի հետ երկար բարակ խօսեցաւ, կատակեց, մինչև որ Միաբանութիւնը եւ ուխտաւորութիւնը զատական ժամերգութենէն և Պատարագէն ետքը թափօրով վերադարձան Ս. Յարութենէն եւ ելան Պատրիարքարան Զատիկը չնորհաւորելու համար Ն. Ամեն. Սրբազնութեան, որ օրհնելէ ետքը Միաբարանութիւնն ու ժողովուրդը, նստաւ իր աթոռին վրայ եւ ընդունեցաւ ուխտաւորներուն չնորհաւորութիւնները, որոնք իր աջը համբուրեցին, սիրեց փոքրիկները, և այս ընդունելութենէն ետքը շատ լաւ չզգաց ինքզինքը եւ կէսօրին 38⁰էն վեր տաքութեամբ մը անկողին մտաւ առանց նոյն իսկ բողբոջին կարենալ հանելու իր հագուստը:

Շաբթուան մէջ որոշած էր որ անգամ մը իրեն այցելէ խաղական հիւանդանոցին Բժշկապետը, Տքթ. Մանչինին, որ ծանօթ էր իր վիճակին եւ ֆուսսական հիւանդանոցի Բժշկապետ Տքթ. Ռուի հետ միասին կատարած էին զործողութիւնը 1927 ին:

Տքթ. Մանչինի կուգայ և կը յայտնէ թէ իր ուսուցիչներէն Prof. Dr. Quattrocchi, մասնագէտ այս հիւանդութեան, երկու օրուան համար երուսաղէմ եկած է Զատիկի առթիւ, եթէ Ս. Պատրիարքը հաւանի, այն ալ կանչուի: Ն. Սրբազնութիւնը կը հաւանի, կուգայ ան ալ, և հիւանդը քննելէ յետոյ հարկ կը տեսնէ Sonder ընել: Բրօֆ. քաւական գոլարութեամբ կը հասցնէ զործիքը փամփուշտին և կը պարպէ զայն:

Ս. Պատրիարքը սաստիկ զոզ և սարսուռ մը կ'ունենայ այս զործողութենէն ետքը, ինչպէս նաև լուծում և փսխում, բայց ապա կը հանգստանայ և առանց նեղութեան ջուր կը թափէ քանի մը օր: Կ'արժէ դիտել թէ ամէն անգամ որ բժիշկները toucher կ'ընէին իր փոքրաքր սաստիկ կը տառապէր զոզով և սարսուռով:

Բժիշկներ սակայն մտահոգ էին, և կը խորհէին Ս. Պատրիարքը հիւանդանոց փոխադրել՝ նոր զործողութեամբ առնելու համար անհետ ժողովուն առջև: Տաքութիւնը միշտ վեր էր 38⁰էն, քուն չունէր գիշեր ցերեկ, ուժաթափ կ'ըլլար, լեզուն

կը ծանրանար, իր արեան թունաւորումը կը շնչուէր զգալապէս:

Բժիշկները շարունակ կը հսկէին, ուժաւորիչ ներարկումներ կ'ընէին:

Ապրիլ 21, ԲՇ. Զատիկի երկրորդ օրը առտուն սովորական վիճակի մը մէջ էր Ս. Պատրիարքը, սակայն կէսօրին տաքնապ մը անցուց զոզով ու սարսուռով. փսխում և լուծումը ունեցաւ:

Յոյսեր ունէինք որ գէպի Փարիզ ճամբորդութիւն ընելու չափ դարմանուի եւ ուժաւորուի, եւ հոն կատարուի զործողութիւնը:

Ապրիլ 22, ԳՇ. Ս. Պատրիարքը զգաց թէ շատ փափուկ հանգրուանի մը հասած էր իր առողջութիւնը:

Երբ հարցուցինք իրեն թէ ինչպէս է, «Շատ գէշ եմ. ինչ պիտի ընենք» եղաւ պատասխանը:

Այս երեկոյ դառանցանքի պահեր ունեցաւ. անգամ մը բացաւ իր աչքերը եւ ըսաւ «Եղինկին վրայ գրածս ամբողջացուցած եմ, ա՛ռ և ֆուսսներէնին հետ բաղ-դատէ»...:

Լուսարարապետ Մեսրոպ Եպս. Նշանեան ըսաւ. «Սրբազան այսօր Մէկինէս Եպիսկոպոսին դացինք, շատ ցաւ յայտնեց Ձեր հիւանդութեան համար եւ խնդրեց որ միշտ թէլէֆօնով տեղեակ պահենք զինքն Ձեր վիճակին վրայ: — Լաւ. Բարձր Գովարտին ալ լուր տուէք» պատասխանեց, և յարեց. «Բժիշկները ամէն անգամ որ կը դարմանեն զիս, ջերմ կը բերեն վրաս: Ան բժիշկը, երկաթը խօթեց և անանկ մը դարձուց որ...: Աղէկ եմ, ես ինքզինքս աւելի լաւ կը ճանչնամ ներսէն, քան թէ դուրսէն զննողները»: Ս. Պատրիարքին դուարթ վայրկեանները կը յիշեցնէր այս պահը...:

Հետեւալ երեք տեղեկագիրները ցոյց կուտան թէ ինչ էր Ս. Պատրիարքին ախտաբանական վիճակը Ապրիլ 22-26:

(1) Nous sous-signés, docteurs en médecine, déclarons avoir examiné Sa Béatitude le Patriarche, qui souffre d'une hypertrophie de la prostate avec symptômes d'infection urinaire et rétention, et nous estimons qu'il est nécessaire et urgent de pratiquer un cystostomie.

Jérusalem le 22 Avril 1930

Dr. MANCINI, Dr. ROUX, Dr. PASCAL,
Dr. YAGHLIAN

Il est bien entendu qu'il n'y a aucune possibilité actuellement de transporter le malade en Europe et cette éventualité ne pourra être discutée qu'après la cystostomie.

Dr. MANCINI, Dr. ROUX, Dr. PASCAL,
Dr. YAGHLIAN

(2) Nous sous-signés, docteurs en médecine, réunis aujourd'hui au Patriarcat Aaménien, avons revus Sa Béatitude Monseigneur le Patriarche et avons constaté le même état qu'à notre dernière consultation, et ayant pris connaissance du résultat de l'analyse de l'urine et du sang où l'on a constaté azotémie et chlorurémie, ainsi qu'une augmentation de la quantité du sucre urinaire, nous confirmons la nécessité de pratiquer la cystostomie, sans laquelle il ne serait pas possible d'arriver à la désintoxication de l'organisme à laquelle nous visons et que nous avons commencé par le régime spécial.

Jérusalem le 24 Avril 1930

Dr. MANCINI, Dr. ROUX, Dr. PASCAL,
Dr. YAGHLIAN

(3) Nous, sous-signés, docteurs en médecine, réunis aujourd'hui à une heure et demi p.m. en consultation, avons constaté que l'état de Sa Béatitude Mgr. le Patriarche ayant empiré il n'est plus possible d'envisager une intervention opératoire.

Jérusalem le 26 Avril 1930

Dr. MANCINI, Dr. ROUX, Dr. PASCAL,
Dr. HAJJAR, Dr. YAGHLIAN,

Ապրիլ 23, ԴՇ. գիշեր չէ քնացած, նեղուներ եւ զառանցներ է. տաքութիւնը 38⁰էն վեր:

Առտուն իրեն այցելեց Տիար Գրիգոր Մխալեան, երբ նստած էր աթոռի մը վըրայ. տեսնելուն պէս րտաւ. «Տ. Կարապետին ձեռագիրը եկաւ. 1845էն առդին գրուած բաներ են: Ներսէս է. ատոնք աչքէ անցնելու է. իրողութիւնները ընդօրինակելու է նոր տետրակի մը մէջ եւ մնացածը նետելու է մէկդի: Խնդիրը Պարտիզակի Տէր Կարապետ Քչյ. Մխալեանի Օրագրութեան վրայ էր, որ նոր եկած էր Կ. Պոլսէն հին գիրքերու հետ:

Այս լուրջ խօսքերէն ետքը, երբ պառկեցաւ, զարձեռաւ սկսաւ զառանցանքը. «Առջեւս գիրք մը բացուած է, բայց չեմ կըրնար կարդալ», կ'ըսէր:

Այս երեկոյ ժամը 6ին Տնօրէն Ժողովը նիստ ըրաւ եւ պաշտօնապէս լսեց բժիշկներուն տեղեկագիրը: Եւ հեռագիր քաշեց Գահիրէ Ս. Պատրիարքին եղբօր՝ Ագրիպպաս էֆ. Դուրեանի որ փութայ գալ Երուսաղէմ:

Ապրիլ 24, ԵՇ. — Այս առտու շատ տկարացած էր Ս. Պատրիարքը. խօսուածքը բոլորովին թոյլ, ձեռքերը դողդոջուն: Յանձնարարեց որ իր եղբօր Ագրիպպաս էֆ.ին օրագրութեան ձեռք գրեմ իր վիճակը. բան չմտցուի, ըսաւ: Անդրադարձաւ Իտալացի Բրօֆ.ի ըրած սօսիւն վրայ, որմէ շատ գէշ ազդուած էր: Անունը կերպով մը պահած էր իր միտքը. Quattrococchi, ըսի, այո՛, յարեց, CH հաւասար է մեր Ձին:

Այս առտու Գեթսեմանի, Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ ջերմագին աղօթք եղաւ Ս. Պատրիարք Հօր բժշկութեան համար:

Ապրիլ 25, Ուրբ. — Այս առտու պահ մը լուրջ խօսակցութիւն ըրաւ բանասիրական նիւթերու վրայ. խօսեցաւ նաեւ Լոնտոն ուսանող Արեղաներու մասին. եւ երբ խմացաւ թէ իր եղբօր Ագրիպպաս էֆ.ին հեռագիր քաշուած է երէկ, հարցուց «Երբ պիտի հասնին»:

Կէսօրէն ետքը բժիշկները քափուրի ներարկում ըրին Ս. Հիւանդին սիրտը զօրացնելու համար. տաքութիւն այսօր 37⁰5. չափարը 9/20. ջուր թափելը նուազ:

Երեկոյն սկսաւ զառանցել, զրականութիւն, գիտութիւն: Նուաղուն վիճակ մը:

Ապրիլ 26, ՇԲ. — Ամէնէն երկիւղալի օր մը. արեան թունաւորումը արագ արագ յառաջ կ'երթայ: Սիրտը բոլորովին տկար եւ անկանոն: Տքթ. Ռու կէսօրէն յառաջ ժամը 11-ին արիւն առաւ աջ բազկէն մեծ գծուարութեամբ: Կառավարելի վսեմ. Բիթ-Րոջ այցելեց Սրբազան հիւանդին, ճանչցաւ, թոյլ ձայնով ըսաւ «Նորհակալ եմ» եւ շատ գծուարութեամբ կրցաւ երկնցնել իր ձեռքը:

Բժիշկները իրենց վերջին տեղեկագիրը տուին այսօր, յայտարարելով թէ վատթարացած է Ս. Հիւանդին վիճակը, կարելի չէ բան մը ընել: Միզարգելութիւնը բացարձակ է. Էմսլլիքի ներարկումներ ըրին:

Այս երեկոյ Անկլիքան Եպս. Մէկինէս Սրբազան իր որդւոյն հետ այցելեց Ս. Հիւանդին, երբ հողեարքի տաղնապին մէջ էր, համբուրեց ճակատը եւ ձեռքը: Ս. Պատ-

րիարքը երբ հասկցաւ թէ ո՛վ է այցելուն, աչքերը սեւեռեց, պիշ պիշ նայեցաւ անոր, եւ անմիջապէս մէկդի դարձուց իր երեսը:

Եղբայրը Ազրիպպայս էֆ., մօտեցաւ իր սնարին, բայց Ս. Հիւանդը չուզեց նայիլ անոր: Կարծես չէր ուզեր իր սիրելիներէն ուսէ մէկը տեսնել իր այդ վիճակին կամ չէր ուզեր որ անոնք զինքը տեսնէին այդ վիճակի մէջ:

Չէր կրնար խօսիլ. անշարժ պառկած կռնակի վրայ. մերթ ընդ մերթ օտհո մը կը թռէր իր շրթներէն, և զուխը բարձին վրայ այս կամ այն կողմը կը դարձնէր ստէպ:

Կ'զգայինք իր տազնապին և տառապանքին բովանդակ ծանրութիւնը, կեանքի և մահուան այդ պայքարին մէջ:

Այս երեկոյ Հսկում կատարուեցաւ Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ, հաւատացեալներու բազմութեան սրտազին ազօթքներով և ջերմագին արցունքներով:

ՎԱՆՃԱՆՈՒՄԸ

Ապրիլ 27, Նոր Կիրակի. — Գիշերն ի բուն տազնապեցաւ Ս. Պատրիարքը. չի կորսնցուց իր մտքին պայծառութիւնը. քանի կը մօտենար ահաւոր և վսեմ վայրկեանը, կարծես կը բազմապատկուէր իր արիւթիւնը այդ պայքարին մէջ:

Վերջին ճիգ մը, բուռն շարժում մը ձեռքերու եւ ահա՛ յաւիտեական խաղաղութիւնը առտուան ժամը 4.15ին:

Ս. Բաղաքին միջնորոտը փոթորկած էր քանի մը օրէ ի վեր. այս առտու այն ալ խաղաղեցաւ: Մահահանգոյն լուսթիւն մը Պատրիարքարանի մէջ: Ամէն ոք կուլայ և կ'ողբայ իր հոգւոյն խորը:

Ղօղանչեց մահուան տխուր զանգակը ընդհատ ընդհատ Ս. Յակոբի բարձունքէն, գոյժը տալու համար օրերէ ի վեր անձկութեան մատնուած Հայութեան, և Բրիտանական Դրօշը կիսաձող ծածանեցաւ Պատրիարքարանի հիւսիսային ճակտին վրայ, լոյն սուգը իր թոյլ ծալքերուն մէջ:

Երեկոյեան ժամը 3.30ին մարմինը Պատրիարքարանէն փոխադրուեցաւ Եկեղեցի, ընկուզենի շքեղ դագաղի մը մէջ, հայրապետական զգեստաւորումով:

Մեծ և սգաւոր բազմութիւն մը Ս. Յակոբի գաւթին մէջ և տանիքին վրայ խոնուած, իր խանդաղատանքն ու յար-

զանքը կ'ընծայէր: Միաբանութեան բոլոր անդամները ներկայ էին դագաղի փոխադրութեան, որ տեղի ունեցաւ պատկառելի հանդիսաւորութեամբ, լոյսերու, երգերու, խունկի, ազօթքի հոգեյոյզ ներդաշնակութեան մէջ, և կատարուեցաւ առաջին մասը Քահանայթաղի Կանոնին:

ԹԱՂԱՄԱՆ ԿԱՐԳԸ

Ապրիլ 28, ԲՇ. — Ս. Յակոբի ջահադարդ զմբէթին ներքեւ, բարձր պատուանդանի մը վրայ զետեղուած է Դուբեան Սրբազանին դագաղը, չորս զին բոցալեզու մօմեր, որոնց լոյսերուն անուշիկ երերումներուն մէջ կեանքի շունչ մը կը տեսնէր Բանաստեղծ Հանգուցեալը: Իր աչքերը փակ, ձեռնամած, կարծես թէ ընկղմած չլլար մահուան նինջին մէջ, այլ ինքնամփոփ և խորասոյգ, կեանքի մեծադոյն զաղտնիքին մէջ, կարծես թէ ունկնդիրը եղած ըլլար այն լոյն ընթերցուածներուն, որոնք դագաղի չորս զին գրուած գրականներու վրայ կ'երկարէին գիշերուանէ ի վեր:

Երուսաղէմի Հայութիւնը, իբրեւ արտայայտութիւն խորին յարգանքի, խանութները փակած, գործերը դադրեցուցած, խուռներամ զիմած էր Եկեղեցին՝ տալու համար վերջին ողջոյնը իր Եկեղեցւոյ Մեծ Առաջնորդին: Պաշտամունքին բոլոր մասերը մահերգի վսեմ շունչով մը կը դողդողար և կը թրթռար:

Հասաւ թաղման կարգին յուզիչ հանգրուանը: Լուսարարապետ Մեսրոպ Սրբբազան, զգեստաւորուած մութ-կանաչ թաւիչէ հանդերձանքով, կանգնած է Սուրբ Սեդանին առջև: Դագաղը կը փոխադրուի Բեմհոն, ուր Մեծ-Քարոզիչը Աւետարանին՝ իր պերճ եւ բանաստեղծական լեզուով հոգիներ հմայած էր, և հիմայ իր բերնէն հրաժեշտի ողջոյնները կ'երգուէին տխրազգած խաղերու պարոյրներով:

Պատարագիչ Սրբազանը փղձկեղով կատարեց օծումը, Աստուծոյ օծելոյն ճակտին և աջին վրայ: Դագաղը վար առնուեցաւ Բեմէն եւ դրուեցաւ Ատեան, իր սեւաքղուած աթոռին հուպ:

Բարգէն Սրբազան Բեմ բարձրացաւ, զսգուած լուսթեանը մէջ սգաւոր բազմութեան, հակառակ ծանր հարբուխէ մը տանջուող իր հագագին, և իր վշտի պոռթկում-

ներուն մէջ խօսեցաւ Դամբանական քա-
րոզը, որուն խտացումն է հետեւեալը:

Կենդանի ողբերգութիւն մը կը կատա-
րուէր կարծես Ս. Յակոբի կամարներուն տակ:

Յուզումները հասան իրենց բարձրագոյն առ-
տիճանին, փոխուելով հեկեկանքի, փղձկե-
ցաւ ինքն Քարոզիչն ալ, ողբալու տառն Հայ
Եկեղեցւոյ Մեծ — Առաջնորդին անկումը:

ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆ ՔԱՐՈԶԸ

«Ո՛չ գիտէր եթէ առաջնորդ մեծ անկաւ
յաւուր յայտնի յիսրայէլի» (Բ. Թգր. Գ. 38):

Սուրբգրական պատմութեան հոյակապ դէմքերէն մէկն է Դաւիթ, այն
քաջ Զինուոր — թագաւորը, որ շատ խուր օր մը անցուց երբ լսեց իր զար-
միկներէն քաջ զինուորի մը, Արեւմտեան սպանութիւն. ողբաց, սգաց, հաց չը
կերաւ այդ օրը: Եւ իր մարդիկը, կարծես չգիտնալ ձեւացնելով իրենց վեհապե-
տիկ խորութեան պատճառը, հարցուցին, ինչո՞ւ խուր ես, ինչո՞ւ կերակուր
չես ուտեր. — թագաւորը վշտագին շեշտով մը պատասխանեց, — *Միթէ չէ՞ք
գիտեր որ այսօր մեծ Առաջնորդ մը ինկաւ Իսրայէլի մէջ:*

Եւ մենք կ'ողբանք ու կը սգանք այսօր, որովհետեւ ինկաւ Հայ. Եկեղե-
ցւոյ Մեծ — Առաջնորդը:

Արեւմտեան ինկաւ դաւաճաններու դաշտում: Իսկ Դուրեան Սրբազան ինկաւ
դաւաճան ախտերու դաշտակից յարձակումներուն դէմ առիաբար պայքարել
եւսիր, իր պարսկականութեան պատկերին վրայ ինկող զինուորի մը պէս: Իր
մահուան կսկիծը պիտի զգանք մենք ամէն վայրկեան երբ դիտենք թէ թափուր
է այս Արքայը Սրբոց Յակոբեանց, ծուարած սեւերու մէջ, եւ երբ տեսնենք թէ
դասերու զանգակները կը հնչեն անդին, եւ սակայն փակ եւ լռիւն է այլեւս
Մեծ — Ուսուցչին դասարանը, ու երբ մտածենք որ մարած է մեծագուարը,
զմայելի ժպիտը Ս. Յակոբի մրմուռներէն մէջ:

Այո՛, խուր ենք այսօր եւ կ'ողբանք, որովհետեւ ինկաւ մեր Մեծ — Առաջ-
նորդը, Դուրեան Սրբազան:

ԻՆԿԱՎԻ ՄՏՔԻ ՀՍԿԱՆ.

— Մեր ժամանակակից պատմութեան եւ մեր քաջանակին մէջ ես չեմ
հանչնար հայ միտք մը, որ ա՛յնչափ մեծցած, զարգացած եւ հարստացած ըլ-
լայ հայ ուսումով եւ համայնագիտական հմտութեամբ ո՛րչափ Դուրեան Սրբ-
բազանի միտքը: Հսկայ միտք մըն էր ան եւ մտքի հսկայ մը: Իր ուղեղը մը-
շակած եւ գեղեցկացուցած էր անբաւ հմտութեան մը մթերով: Այդ քան-
կագին գործարանը ամենեւին չէր գործածած չարի համար, ունայնութիւն-
ներու համար: Այո՛, հսկայ էր Դուրեան Սրբազանին միտքը՝ ընդգրկելու հա-
մար մարդկային ուղեղէն ծորած բազում ծանօթութիւնները խնամոտ ընկեր-
ութեամբ, յսակ գիտակցութեամբ, նոյն դաստաւորումով, անջնջելի յիշողու-

քեամբ եւ գեղեցիկ ու առաջ արտայայտութեամբ: Պատմութիւնը, բանասիրութիւնը, լեզուագիտութիւնը, փիլիսոփայութիւնը, միքաբանութիւնը, կրօնները իրենց պատմութեամբ, իսկ քրիստոնէութիւնը մասնաւորապէս իր բոլոր խաւերով՝ ծանօթ էին Գուրեանի հսկայ մտքին, որ հարուստ եւ շեղ մատենադարան մըն էր կարծես, որ լոյս կը նստագայթէր շարունակ: — Գուրեան Սրբազան մատուռական մըն էր, բայց շատ բարձր մատուռական մը:

ԻՆԿՍՒՒ ՄԵԾ - ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆ .

— Գուրեան Սրբազան գեղեցկութիւնը կը տեսնէր բնութեան բոլոր երեւոյթներուն վրայ: Մաքուր օդը, կապոյտ երկինքը, ջուրերու հոսանքը, խաղաղ ծովը կը խօսէր իրեն, եւ ինքն շատ լաւ կը հասկնար անոնց լեզուն: Ծառն ու ծաղիկը, զմրուիտ տարածութիւնները, շեղ հորիզոնները, երուսաղէմի անմեման վերջալոյսները երգ մը ունէին իրեն համար: Հալիւն ձագերը, որոնց հետ իր ընտանիքիւնը հայրենական ժառանգութիւն մըն էր, չէին խրչէր իրմէ. ինքն զիսէր անոնց ամէն մէկուն բարբն ու հոգեբանութիւնը, կը շոյէր զանոնք. անպատում հանդիմով կը դիսէր որբուկի մը դունչին քելերէն կախումած յարդին շիւղը:

Աննաեղի էր իր խանդաղատանքը ուշիմ փոքրիկներուն համար: Մանկական հոգեբանութիւնը խորապէս կը հետաքրքրէր իր որոնող միտքը եւ իր բանաստեղծի հոգին: Երբ կ'անցնէին հրեայ քաղերու մէջէն եւ գաղութներու իովէն, փողոցը խաղցող հրեայ մանուկներու մէջ դիմագիծներ կը հետագօտէր որ իրեն յիշեցնէին Յիսուս-Մանուկը: Յիսուս Մանուկը, այո՛, որու մանուկ կեանքին զրոյցներէն գոյշիկ շարք մը կերտեց իր ցեղին մանուկներուն համար: Բանաստեղծ Գուրեան Աւետարանի պատմութեան մէջ կը դիսէր ա՛յնպիսի հոգիներ եւ կը վերլուծէր ա՛յնպիսի իրողութիւններ, որոնք անտեսանելի են սովորական աչքերու: Հովուական Սրբնաբը յայտնութիւնն է Գուրեան Սրբազանի բանաստեղծութեան եւ անոր գեղեցիկ արուեստին: Նորութիւն մըն է ան, զանձարան մը, մեր նոր հայ գրականութեան համար: Ա.Ն.Ա.Ռ.Ա.Կին Անէծքն ու Օրհնէքը միայն բառական են Գուրեան Սրբազանի կրօնական բանաստեղծութիւնը անմահացնելու համար իբրեւ կոքոզ ազնիւ զգացումներու եւ գեղեցիկ մտածումների: Իր եղբայրը՝ Պետրոս Գուրեան, որ շուտով դիտած էր մանուկ Միհրանի ուշիմութիւնն ու ընդունակութիւնը եւ կայծ մը բռնկցուցած էր անոր անխաղիկ կուրծքին տակ, երգեց սէրը, գեղեցիկը, իսկ Գուրեան Սրբազան գերազանցեց իր եղբայրը ամէն կերպով եւ երգեց սրբազան սէրը եւ աստուածային գեղեցկութիւնները:

ԻՆԿՍՒՒ ՄԵԾ - Վ.ԱՐԴԱՊԵՏՆ .

— Աննամեմատեղի, եղական ուսուցիչն եղաւ Գուրեան Սրբազան, կամ դասական բառով՝ Մեծ-Վարդապետը: Յիսուն տարի շարք շարունակ ուսուց ան եւ ուսաւ: Իր կեանքին եւ առողջութեան զնով, շարունակ նորոգուող ուսուցիչ մը եղաւ ան: Ձեր ակնորժեք հաստատաւոր ձեւերէն ու եղանակներէն. ինքնաշիւք էր ան իր ուսուցանելու արուեստին եւ ուսանելու մեթոտին մէջ: Շատ կը կարդար շա՛տ, քիչ կը գրէր, բայց լա՛ւ կը գրէր: Հեղինակորէն կը դա-

սախօւէր. առաջադրուած նիւթերուն խաւերն ու խորքերը կը բանար աւակերտներուն առջեւ: Դուրեան Սրբազանին շունչը սերունդ մը լուսաւորեց եւ ոգեւորեց: Պատաստեց բազմաթիւ աւակերտութիւն մը:

Աշակերտութիւն. մեծ հաւասք եւ սէր ունէր այդ մեծով ու արեւով պատաստուած արժէքին վրայ: Իրեն ամէնէն կենդանի, ամէնէն օգտակար եւ ամէնէն արժէքաւոր հեղինակութիւնը կամ մեքի արտադրութիւնը **Աշակերտութիւնն** էր: Երբ «Վանքաւարագոյց» կ'ըսէին իրեն, որովհետեւ հասարակեւ չէր հրատարակած, մասնաճիւղ կ'ընէր **Աշակերտութիւնը** եւ կ'ըսէր. Սնո՛ւմ եմ իմ հեղինակութիւններս:

Եւ ինքն եղած էր ամէնէն յառաջ մեծ աւակերտը, միշտ ուսանողը եւ ուսումնասիրողը, համարժեքները հետապնդողը, լուսաւոր միտքը եւ միտքերու լուսաւորիչը:

Ուսուցանելը հանդիմանում էր իրեն համար. — խօսիլ, բացատրել, մեկնել, հետաքննել աւակերտը, այսինքն ուսուցանել՝ բառին բովանդակ իմաստով, մեծ հանդիման էր խորին գոհունակութիւն կը պատճառէր իրեն: Շուտով կը յոգնէր դասարկութեամբ. պէտքէն իսկ, որ անհրաժեշտ էին իր առողջութեան, կը խոնջեցնէին զինքը. բայց չէր յոգնէր կարգալէ, չէր պարտաւոր ուսումնասիրել: Դուրեան Սրբազանի ինքնաշարժութեան եւ հառազայրումներուն պահերն էին իր դասախօսութիւնները: Հմուտ Դուրեան իր խորութիւնով, իր զուարթ, մեծաժպիտ կերպերով, իր սրամիտ ակնարկներով եւ կատակներով կ'ուսուցանէր, եւ կ'անցընէր դասերու համար որոշեալ պահեր: Իր անհանգստութիւնները, արդիւնք զինքն չարչրկող հիւանդութեան, կը մոռնար՝ երբ կը խօսէր իր աւակերտներուն. ամէն խոսքով կը փարատէ՝ երբ խնդիրներ կը լուսաբանէր մեծամասնական շրջանակի մէջ:

ԻՆԿՍՒՄԵՆՏ-ՔՆՆԱԴԱՏԸ .

— Դուրեան ստուգիւ Մեծ-Վարդապետ մըն էր, բայց չէր հաւատարմ *արդարեան աստի*: Իր ուսումնասիրած բոլոր նիւթերուն մէջ ալ չէր գոհանար երեւոյթներով: Հմտօրէն կը քափանցէր պատճառներու խորքը, եւ մինչեւ որ չզգնէր ասոնց տրամաբանական կապակցութիւնը, չէր հանդարտէր: Քննադատ մըն էր միայն համարժեքները երեւան բերելու համար: Անողորմելի էր իր տրամաբանութեան եւ եզրակացութիւններուն մէջ, երբ հասնէր համարժեքութեան: Գրական բանաբանութիւնները, պատմական կեդրիքները, մասնախօսական անհեղութիւնները, քննադատական շեշտակցութիւնները միառմի կը բռնէր անոնց օձիքներէն: Կը քննադատէր, բայց չէր վիրաւորէր. կը հեզմէր, բայց չէր քեմամանէր. կը զարնէր, բայց չէր մահացնէր:

Դուրեան Սրբազան քննադատ մըն էր ո՛չ միայն մարդկային մեքի աշխատանքներուն եւ արտադրութիւններուն հանդէպ, այլ նաեւ կեանքի իրականութեան վերլուծումներուն մէջ: Սիրահարն էր հին մասնագրութեան, հայրէօսար, բայց արդիական էր իր մեքով եւ կեանքի մասին իր ունեցած ըմբռնումներով: Վարպետ գրաբարագէտ մը ըլլալով հանդերձ, անհուն պաշտօն մը ունէր մեր աղուոր աշխարհաբարին համար, որուն ալ վարպետն էր: Մեր եկեղեցւոյ բարեկարգութեան մէջ Սուրբգիրքին աշխարհաբարացումը ամէնէն

կենսական կէտերէն մէկն էր իրեն համար: Կ'արգահասէր գրաբարը չհասկը-
ցողներուն եւ սակայն զայն պաշտպանողներուն մտայնութեան վրայ: Իր հըն-
նադասի տաղանդը կ'արժեցնէր լոյն գործունէութեամբ: Աւխարհաբարի վե-
րածեց Շնորհալիի երգերէն քանի մը հասր: Եկեղեցոյ մէջ հանոյ՛մ կ'զգար
ձառնցին մեծ աղօթքներն ու քառաձեռն գումարները կարգալէ ընտիր աւխար-
հաբարով եւ յարասական բացատրութիւններով, իր արծաթի հնչիւնին ներ-
դաշնակ ելեւելներով: Զէր հաւատար յանդուգն ձեռնարկներու եւ յախտուն գա-
ղափարներու: Այդ էր պատճառը որ արի եւ համարձակ էր իր քննադատու-
թիւնը մտաւորական մարզի մէջ, իսկ բոլորովին զուսպ եւ վերապահ՝ վար-
չականութեան մէջ:

Բարոյական արժէքի համար կը զոհէր նիւթական բոլոր արժէքները.
մտքի ազնուութիւնը, հոգիի խաղաղութիւնը ամէն արժէքէ վեր իրականու-
թիւններ էին իրեն համար: Անոնք որ անվարչազէտ կը կարծէին Գուրեան
Սրբազանը, կը սխալէին: Իր պաշտօնին վարչական գործերուն մէջ գի-
տէր ամէն բան եւ կը դիտէր: Հոսանքին դէմ չէր ուզեր քի քաշել: Վարչա-
զէտէ աւելի մեծութիւն մըն էր:

ԻՆԿՍՒՒ ՄԵԾ - ՀԵԳՆՈՂԸ .

— Գուրեան Սրբազան իրազէտ հեզմող մըն էր, Մեծ-Քննադասին միւս լը-
րացուցիչ կողմը: Բայց ի՞նչ հեզմող. — փիլիսոփայ հեզմող մը: Կը հեզմէր
կեանքին իրականութիւններն չհասկցողները. կը հեզմէր երկրորդական, եր-
րորդական եւ ոչինչ խնդիրներու համար վասնուած կորովը:

Հայ մամուլի մէջ տիրող եղբայրասեաց ոգին, գոեհիկ խօսքերն ու ռնե-
րը, եւ ասոնցմով հետապնդուած նպատակները, խիստ ցաւ կը պատճառէին
իւր գեղեցկագէտի նաշակին եւ իւր հայ մարդու ոգւոյն: Յօդուածներուն վեր-
նագիրները միայն աչիւ կ'անցնէր եւ մէկդի կը նետէր քերթերը. քանի մը
քերթեր միայն կը բանար. կը կարգար հետաքրքրական յօդուածները, երբեմն
ալ կ'ուզէր որ կարգայինք իրեն:

Շէն-Շող հոգի մըն էր Գուրեան Սրբազան. ամբողջ զուարթութիւն մտե-
րական քշանակին մէջ, դասարաններու մէջ: Արտաքինը գրաւիչ էր եւ պատ-
կառելի. զինքը չհանցցողներ անուշտ չէին կրնար գիտնալ քէ այդ պատկա-
ռելի կերպարանքին ներքը կը ծաւալի մարդկային կեանքին ամէնէն անուշ
խնդրը, ամէնէն գեղեցիկ ծիծաղն ու անկեղծ ժպիտը:

Գուրեան Սրբազան անսպառ ժպիտ մըն էր ինքնին՝ կեանքը անուշեցնող:
Իր կատակները, իր երգիծանքը, իր հեզմանքը սիրուն էին եւ սրամիտ: Ան
հեզմեց նոյն իսկ իր մարմինը ախտաւորող ազդակները, եւ այսօր մեզ դրաւ
դառնադէտ իրականութեան մը հեզմանքին առջեւ:

ԻՆԿՍՒՒ ՄԵԾ - ԿՐԾՆԱԳԻՏԸ .

— Գուրեան Սրբազան կրօնական մարդ էր բառին լայն առումով: Ռամիկ
չէր իր հաւատքը, ո՛չ ալ աստուածաբանական: Անոնք սէր եւ խանդաղա-
սանք ունէր Տէր Յիսուս-Քրիստոսի եւ քրիստոնէական կրօնի համար: Քրիստո-
նէութեան չափ լաւ գիտէր բոլոր կրօններու պատմութիւնը, անոնց ծագումն

ու զարգացումը, անոնց իրարու հետ ունեցած աղերսը: Օր մը, երբ կրօններու մասին կը խօսէինք, ըսաւ ինծի. գիտէ՞ք, ամէնէն աղուոր, ամէնէն վեհ, ամէնէն ժողովրդական կրօնը՝ Քրիստոնէութիւնն է. որովհետեւ, միայն Քրիստոսն է որ սորվեցուց աշխարհի թէ Աստուած Սէ'ր է եւ մարդիկ որդիներն են այն Աստուծոյն: Այդ է պատճառը որ Մեծ-Կրօնագէտը կրօնիին կրօնականութեան կարեւորութիւն կ'ընծայէր եւ ոչ թէ անոր աստուածաբանութեան, թէեւ շատ կը հանչնար աստուածաբանութիւնը առաքելական դարէն մինչեւ միջնադարեանը, եւ անկից ալ մինչեւ ամէնէն յանդուգն նորութիւնները արդի աստուածաբանութեան:

Խոսադէմ հզօնաւոր մը չէր Գուրեան Սրբազան, բայց պակասաւն կ'ազդէր իր դէմքը. անուշ հոգի մը ունէր աւեսարանական. պատգամաւորն էր խաղաղութեան. մարմնացումն էր ներդաժմութեան: Բարի էր եւ անբասիր: Իր մեծակեացի առանձնութեան մէջ պահով ու աղօթով չէր մաշեցուցած իր ծունկերը, բայց իր աշխատութեան սենեկին մէջ, խորաթոյգ զիրքերուն ծովը, կը մոռնար հանգիստը, զբօսանքը, կերակուրը, վճանգելով իր մարմնին առողջութիւնը. հզօնաւորն էր մտաւորական աշխատանքին. մեկնիչը մարդկային հոգեբանութեան եւ փորձը կրօններու գիտութեան, գիտուն վարդապետը Հայ. Եկեղեցոյ:

ԻՆԿԱՆՍ ՄԵԾ - ՔԱՐՈՂԻՉՔ .

— Աւեսարանին հիանալի ուսուցիչն էր Գուրեան Սրբազան: Իր խորհիլ զիցցող եւ իր խորհածը արձայայտելու կարող մտքին հորիզոնները շա՛տ քնդարձակ էին: Թափանցած էր Աւեսարանի բառերուն եւ խօսքերուն ետեւ ծածկուած իմաստներուն եւ զիսէր պայծառացնել անոնց խորհուրդները շեղ պակեցնուցումներով: Կարելի չէր ունկնդրել Գուրեանին եւ չհասկնալ զինքն եւ չտանել նոր դաս մը իրմէ քրիստոնէական համարսութիւններու մասին: Երբ կը սկսէր խօսիլ, կ'ուզէր որ խօսէր միշտ: Գաղափարները, իմաստները, լեզուն, արձայայտելու կերպը, ներդաժնակ նուագի մը հմայքին տակ կը վերացնէր ունկնդիրներու հոգին: Մեծ-Բանաստեղծը կը յայտնուէր նաեւ Հայ Եկեղեցոյ Մեծ-Քարոզչին մէջ, եւ կ'զգայիր կրօնին բանաստեղծութիւնը եւ բանաստեղծութեան կրօնը իր շունչին, իր շեշտին եւ իր խօսքի հոսանքին մէջ:

Գուրեան Սրբազան Հայ. Եկեղեցոյ բեմին վրայ մագնիս մըն էր. համարիտ աստուածաբանութեան բարոյագիտական եւ գեղեցկագիտական ոլորտները կը փաշտէր իր ունկնդիրներու ոգին:

Ինկա՛ւ....

Ինկա՛ւ այսօր Գուրեան Սրբազան, եւ իրեն հետ ինկան այս բոլոր մեծութիւններն ինքնաշխատութեամբ կերտուած կեանքի մը:

Ինկա՛ւ Հայ. Եկեղեցոյ Մեծ-Առաջնորդը:

Ահա՛ թէ ինչո՞ւ կը սգանք:

* * *

Շատ սկաւ է ձայնս գովեց հիւսելու համար ո՛վ իմ քանկագին Վարդապետս ու Բարեկամս:

Դուն երբ այցի ելար Օճական, Սուրբն Մեսրոպի շիրմին, ծունկի եկար ու ըսիւր. — Ինձի դաս մը տուր եւ աղուոր այրուբենէն:

Իսկ ես այսօր այս սուրբ բեմէն կը խոնարհիմ խնկելի դէմքիդ առջեւ եւ կը խնդրեմ, անգամ մը վերցնուր զլուխդ եւ տեսնուր սեւերու մէջ, տեսնուր սրտի եւ մտքի զաւակներդ արցունքի եւ սուգի մէջ, տեսնուր Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը՝ սրտաւորեալ մէզով համակուած, տեսնուր բարի ժողովուրդդ, հովիւր զարնուած հոսին պէս, տեսնուր ամէնք ալ կ'ողբանք եղ, Մեծ-Առաջնորդ, դեռ պէտք ունենիմք եղի:

Վերցնուր զլուխդ, ծայտն անգամ մը. հսկայ միտքիդ գանձարանէն պարգեւներ տուր աշակերտներուդ, զորս որք քողովքի համբուն ծայրը: Դուն ձեռնովդ պիտի օրհնէիր զանոնք, պիտի օծէիր եւ ընծայէիր այս սեղանին: Վերցնուր զլուխդ Մեծ-Բանաստեղծ եւ հոգիիդ քնարէն լար մը հնչեցուր որ հանդարտին մեր խռոված հոգիները: Ելի՛ր, հախարակուած բառերդ խօսեմք մը հիստէ, լեզուիդ հմայքին տակ կազդուրելու համար մեր վշտալից սիրերը: Խօսէ՛ խօսքի եւ գրչի վարպէս, խօսէ՛ անգամ մը:

Ա՛հ, ինչե՛ր կ'ըսեմ...

Հիւանդի մահնիկ մէջ իսկ, ախար ամէնէն յառաջ լեզուդ կապեց, երբ արքուն եր պայծառ ու զուարթ յիշողութիւնդ: Ինչե՛ր ունէիր ըսելիք մեզի եւ չի կրցար ըսել. «Ա-յ-ն» բառը միայն կը բաւարէր բուլակի լեզուիդ ծայրէն, մեր հարցումներուն փոխարէն:

Ա՛հ, խօս ջնորհներ կը պսցնեմ գանկիս մէջ: Գիտեմ որ այլեւս խօսելուս մեզի...

Անկորնչելի յիշատակներ միայն ունիս ա՛լ մեր հոգիներուն մէջ...

Միշտ պիտի ողբանք եղ, Սրբազա՛ն, պիտի փնտնենք եղ...

Յիշատակներդ միայն պիտի մխիթարեն մեզ...

Յամառ եւ կանոնաւոր աշխատասիրութիւնդ, որով կերտեցիր հոյակապ իմացականութիւնդ: Օր մը չդադրեցար աշխատել, կարդալ եւ համեմատել: Օրինակելի է այս յիշատակդ, որուն պէտք ունի աշակերտութիւնդ Ս. Յակոբի մէջ, լաւագոյն ծառայութիւնը կարենալ մատուցանելու համար այս Աթոռին:

Անհուն բարութիւնդ եւ յիսուսաման ներողամտութիւնդ: Խստութիւն չի կար կարծես բառգիրքիդ մէջ, նշողութիւն միայն կը փնտնէիր: Բոլոր դժուարութիւններ եւ բռնութիւններ ինքնին կը փերուէին ներողամտեանդ ծայրին վրայ: Այս դարաւոր հաստատութիւնը պէտք ունի բարի եւ ներողամիտ ոգւոյդ՝ դառնալու համար բարոյական ամրոց մը:

Խաղաղասէր ոգի՛դ, որով լեցուցիր Ս. Յակոբին մրմուռոյս պատշաճութեանդ գրեթէ ինը տարիներու ընթացքին, յուսով եմ որ պիտի սաւառնի միշտ հոս, վկայելու համար Աստուծոյ քաղաքութեան իրական տիրապետութեան այս ուխտին եւ Հայ. Եկեղեցւոյ մէջ:

Սրբասէր եւ անբասիր կեանքդ, զոր գեղեցկացուցիր հաւատարիմ մնալով կոչումիդ: Սիրեցիր աղուոր բաները բնութեան մէջ, սիրեցիր նոխութիւնը

լեզուին եւ գեղեցկութիւնները գրչին, ցոյց տալով որ ունայնութիւնները իրաւունք չունին կապելու զաղափարի նուիրուած անձին գորովն ու կորովը:

Թանկագին եւ կեանքիդ բարոյական մեծութիւնները, որոնցմով ապրեցար եւ գործեցիր: Անկորնչելի՛ եմ յիշատակներդ. օրհնեալ ըլլան ասոնք:

* * *

Ո՛վ Տէր, ո՛վ Հայր մեր երկնաւոր, ընդունե՛ մեր աղօթքները, զոր այսօր ընկնուած հոգիով կը մատուցանենք քեզ այս դաժաղին շուրջ եւ սուրբ սեղանոյդ առջեւ: Դառն է այն բաժակը, որ խմցուցիր մեզի այսօր. բայց թող կասարուի օրհնեալ կամփ:

Թափե՛ մխիթարութեան ցօղերդ մեր ամէնուն սրտին վրայ:

Սկիզբի՛ մեր ողբացեալ Սրբազանին պատուական եղբօր եւ անոր անձնուէր Տիկնոջ եւ բոլոր Դուքեաններու մօրմոհած սիրտերը:

Աստուածային փառքերուդ մէջ լոյսեղծ ողորդ մեր սիրելի Վարդապետին հոգին, որ յիսուն տարի հառապայթեց եկեղեցւոյդ մէջ, երգելով օրհնութիւններդ:

Ո՛վ Տէր, անարժան օրհներովս կ'աղաչեմ, այս արժանաւոր ծառայիդ դաժաղին առջեւ, արժանաւոր յաջորդով մը վերստին օրհնէ Սրբոց Յակոբեանց Աթոռը, Հայ. եկեղեցւոյ փառքին եւ փառաւորեալ սուրբ անուանդ պատուին համար:

Ամէն:

✕

Դամբանականէն ետքը, Սարկաւազունք աղգարարեցին, Ողջոյն տու միմեանց ի համբոյր սրբութեան, եւ ահա Եպիսկոպոսներէն սկսեալ մինչեւ Դպիրները կարգով մօտեցան Դուքեան Սրբազանի դաժաղին եւ ծննդադիր համբուրեցին վերջին անգամ իրենց Հոգեւոր Հօր աջն ու ճակատը:

Յետոյ դաժաղը նորէն զետեղուեցաւ իր պատուանդանին վրայ, եւ սգաւոր ժողովուրդը սկսաւ դրօշմել իր հրաժեշտի համբոյրը երուսաղէմի Բարի Պատրիարքի աջին:

Ս. Պատարագին մէջ ստաշին անգամ յիշուեցաւ անունը «Հանգուցեալ Պատրիարքին Առաքելական Աթոռոյն Երուսաղէմի», յուզումներու եւ արցունքներու մէջ:

Լռեցին Ս. Պատարագին աղօթքներն ու երգերը, արձակուեցաւ ժողովուրդը, եւ Դուքեան Սրբազանին դաժաղը մնաց Ս. Յակոբի պատուհաններէն թափանցող արեւի շողերուն տակ եւ իր սնարքին ու անուտքին վրայ պլպլացող մոմարու լոյսերուն եւ խոնկի բուրմունքներուն մէջ:

ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կէսօրէն յառաջ ժամը 11—ին անգամ մըն ալ զօղանջեց Ս. Յակոբին մեծ զանգակը ընդհատ ընդհատ, ծանուցանելու համար Յուդարկաւորութեան սկիզբը: Ս. Յակոբայ Տաճարը վերապահուած էր պաշտօնապէս հրաւիրեալներուն. անգլիացի զինուորներու ջոկատ մը չղթայ բռնած էր Տաճարի մուտքին վրայ խոնուքն ու խճողումը արգիլելու համար:

Երուսաղէմի բոլոր եկեղեցիներուն եւ կրօնական հաստատութիւններուն ներկայացուցիչները, ինչպէս նաեւ Իսլամ եւ Հրեայ ականաւոր անձեր եկած էին իրենց վերջին յարգանքն ընծայելու Հայոց զիտուն Պատրիարքին: Պաղեստինի Պետութեան եւ Երուսաղէմի Կառավարութեան բոլոր նշանաւոր գէմքերը, ինչպէս նաեւ Հիւպատոսական մարմինի գրեթէ բոլոր անդամները ակնյայտնի յուզումով եկած էին ամէնէն յարգուած եւ սիրուած Հայոց Հոգեւոր Պետին դաժա-

զին շուրջ հաւաստելու իրենց բարձր գնահատանքը և վշտակցելու Ս. Յակոբի Միաբանութեան:

Թառասունէ աւելի ծաղկեպսակներ, հայ և օտար անձերու, հաստատութիւններու եւ կազմակերպութիւններու կողմէն, ամէնքն ալ երիտասարդներու գիրկը, բուրաստանի վերածներ էին բեմին առջևը:

Ժառանգաւորներ և Ընծայարանի Սարկաւազունք շապկաւոր եւ ուրարակիր, չորս Վարդապետներ կիսազգեստ և թագակիր իրեւ զազաղաբարձ, խնկարկու և խաչաբարձ Սարկաւազունք եւ ջահակիր Ժառանգաւորներ, շուրջառազգեստ Վարդապետներ անգամ մըն ալ ատեան կազմեցին զազաղին շուրջը՝ հանդիսադրութեամբ Լուսարարապետ Գեր. Մեսրոպ Եպս. Նշանեանի, որ ճոխապէս զգեստաւորուած էր: Բուրիին ձեռքը տրուեցան սպիտակ հաստ մոմեր սեւ ժանեակներով: Յոյն, Դպտի, Ասորի եւ Ռուս Եպիսկոպոսներ հանդիսադիր Սրբազանի աջ ու ձախ կողմը, իսկ Պարքին. Փոխանորդ Գեր. Մկրտիչ Եպս. Աղաւունի եւ Բարգէն եւ Մատթէոս Եպիսկոպոսներ, յանուն Միաբանութեան, իրեւ սգակիր կեցան հանդիսադիր Սրբազանին թիկունքը, և սկսաւ Դանեա Տէր Սաղմոսը: Տրամահաղորդ պաշտամունքը կատարուեցաւ իր բուր վեհութեան մէջ: Յոյն եւ Ասորի Եպիսկոպոսներ, առաջինը եմիփորոն առած, իսկ երկրորդը փորուրար, իրենց մայրենի լեզուով ընթերցուածներ և աղօթքներ կարդացին, շէշտելով իրենց համակրանքը հանդէպ Մեծ-Հանգուցեակին:

Յետոյ կազմուեցաւ յուզարկաւորութեան թափօրը: Ս. Յակոբին գաւիթը և տանիքը, եւ Պատրիարքարանին տանիքները, Ս. Յակոբէն մինչեւ Ս. Փրկիչ ոլորուող ճամբուն վրայ պատերուն ցուիքները, Երուսաղէմի հարաւային պարիսպին ձեմելիքը խոնուած էին համակիր և հետաքրքիր բազմութեամբ մը, առանց ազգի և սեռի խտրութեան: Այդ դիրքերէն բազմաթիւ ֆօսաֆներ ուղղուած էին զազաղին վրայ:

Թափօրին կ'առաջնորդէր բազմաթիւ զաւաճեալներու զուգահեռական զիծը, որոնք սեւ շղարշներով պատած իրենց արծաթգլուխ ասաններուն համաչափ դոփիւններով մահուան քայլերը կը զարնէին կարծես:

Ազգային Վարժարանի աղջիկները, մութ-կապոյտ համազգեստով, իսկ մանչե-

րը, թեւերը սգանշան սեւ ժանեակներով օղակուած, ամէնուն ալ ձեռքը ծաղկեպսակն էր, կը հետեւէին զաւաճեալներու զիծին:

Անոնց հետեւն ծաղկեպսակներու շարքը: Երուսաղէմի բոլոր կանաչութիւնները և ծաղիկները իրենց պէս պէս ձեւերով ու տեսքով, իրենց բոյրերով և թոյրերով, իրենց այլազան բոլորումներով համադրուած, տրամալի հրապոյր մը կը սփռէին յուզարկաւորութեան թափօրին անցքին վրայ:

Վերջապէս Ս. Յակոբի Միաբանութիւնը, Ժառանգաւորներէն մինչեւ Վարդապետներ կ'ամբողջացնէին փառաշուք թափօրին վերին և վեհագոյն մասը, որու մէջտեղ՝ զազաղը:

Եկեղեցական եւ աշխարհական հրաւիրեալներ, զինուորական շղթայով պաշտպանուած, և ամէնէն վերջը խիտ բազմութիւնը յուզարկաւորներուն, դուք ըսէք, մարդկային հոսանքը, կը հետեւէր մեծագրոհ թափօրին:

Հանգիստի կարգին երեքը կատարուեցաւ Ս. Յակոբի արտաքին Աւագ Դրան հրապարակին վրայ, Պատրիարքարանի կամարակապին հարաւային ելքին առջև եւ Դաւթի Դրան անկիւնը. իսկ չորրորդը Ս. Փրկիչի շրջափակին մէջ, ծառուղիին վրայ:

ԹԱՂԱՌԻՆ

Այնուհետեւ զազաղը տարուեցաւ Ս. Փրկիչին գաւիթը, եկեղեցական դասը եւ պաշտօնական անձեր միայն ներս առնուեցան և փակուեցաւ դուռը:

Ս. Փրկիչին գաւիթը, Դամբարանն է Ս. Աթոռի Լուսարարապետներուն եւ Պատրիարքներուն:

Դուրեան Սրբազանի գերեզմանը բացուած էր Ս. Փրկիչի հարաւային երկրորդ կամարակապին ներքեւ, Կ. Պոլսի Պատրիարք Անրոքեան Յակոբ Արքեպս.ի կողքին և Երուսաղէմի Պատրիարք Իզմիրցի Յովհաննէս Պատրիարքի սնաքին. այս վերջինին կից է նաեւ Կ. Պոլսի Պատրիարք եւ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան Խորհրդական Էտիրնէցի Պօղոս Արքեպս.ին շիրիմը:

Կատարուեցաւ գերեզմանի կարգն ալ. Բարգէն Սրբազան իշաւ փոսին մէջ, Յակոբ վարդապետ Թաճեանի հետ, խնկարկեց և իր ձեռքով հանգչեցուց իր սիրելի վարդապետին և բարեկամին տառապեալ մարմինը տապանին մէջ, ծածկեց հանգուցելոյն գլուխը վեղարով և մարմինը մանիշակ փե-

լոնով, եւ օրհնուած հողը ցանեց վրան: Բոլոր եկեղեցականներ եւ պաշտօնական անձեր ափ ափ օրհնեալ հող նետեցին զերեզմանին մէջ: Հանգուցեալ Սրբազանին նղբայրը, Ագրիպպաս էֆ. Գուրեան, որ իր կոծն ու կսկիծը իր կուրծքին տակ խեղ-դելով հետեւած էր իր հարազատի դագաղին, արտասուեց գերեզմանին վրայ և ափ մը օրհնուած հող ալ ան ցանեց:

Գերեզմանի կնքման արարողութենէն յետոյ հանդիսագիր Մեսրոպ Սրբազան, միւս եպիսկոպոսներուն հետ, Ս. Փրկչի դաւիթին մէջ, յանուն Միաբանութեան, ընդունեցաւ պետական և կառավարական անձերուն, այլևայլ եկեղեցիներու և հաստատութիւններու ներկայացուցիչներուն, ինչպէս նաև հայ ժողովուրդին ցաւակցութիւնը:

Անկեղծ և ընդհանուր էր արտայայտուած վիշտը: Մեծ-Մարդու մը կորուստը կ'ողբային ամէնքն ալ:

Յուդարկաւորութեան թափօրին աննկարագրելի մեծութիւնը ցոյց կուտար թէ ո՛րչափ խորունկ համակրանք և յարգ կը վայելէր Գուրեան Սրբազան Երուսաղէմի մէջ:

Աւետարանի բացատրութեամբ, «Դըրբողեցաւ քաղաքն ամենայն» Հայոց Պատրիարքին յուդարկաւորութեան առթիւ:

Կէսօրը անցած էր: Կամաց կամաց ցրուեցաւ մեծ բազմութիւնը, յարգանքի և վիշտերու տպաւորութեան տակ:

ՍՈՒԳԸ

Միաբանութիւնը գլխիկոր վերադարձաւ Ս. Յակոբ, ելաւ Պատրիարքարան Լուսարարապետ Սրբազանի առաջնորդութեամբ, և հո՛ն իր ցաւակցութիւնը յայտնեց Պարբին. Փոխանորդ Գեր. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի, և յետոյ ամէն ոք առանձնացաւ իր սենեակը:

Գուրեան Սրբազանի թաղումը ոչ միայն փառաւոր եղաւ, այլ նաև բանաստեղծական: Արեափառ գեղեցիկ օդ մը, պայծառ կապոյտով, կանաչութիւններու և ծաղիկներու առատութիւն մը, մա՛նաւանդ հրաշագեղ վարդերու, որոնց սիրահարն էր Գուրեան, և իր աշակերտները վերջին պահուն այդ ծաղիկներով լեցուցին իրենց Բանաստեղծ-Վարդապետին գերեզմանը:

Թաղման օրը, բոլոր Հիւպատոսարաններ իրենց զրօշները կիսածող պարզեցին, ի յարգանս Հայոց Պատրիարքին:

Բրիտանական զրօշը Պատրիարքարանի վրայ երեք օր կիսածող ծածանեցաւ:

Երեք օր, ԲՇ. ԴՇ. ԴՇ., փակ մնացին մեր զպրոցները և Ս. Աթոռոյ Տպարանը և Դիւանատունը, որ կիսաբաց մնաց՝ միայն ցաւակցական հեռագիրներն ու նամակները ստանալու համար:

ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱՊԷՍ ՆԵՐԿԱՅ ԵՂՈՂՆԵՐ

Հոգեւոր Պետեր եւ Ներկայացուցիչներ

Յունաց Պատրիարքարանի ներկայացուցիչներ. — Յրանչիսկեան Միաբանութեան ներկայացուցիչներ. — Լատինաց Պատրիարքարանի ներկայացուցիչներ. — Անկլիքան Եպիսկոպոս Մէկ Իննէս Սրբազան իր որդւոյն հետ. — Ռուսաց Տ. Անաստաս Արքեպս. իր հետնորդներով. — Ղպոտց Տ. Բասիլիոս Եպս., իր հետնորդներով. — Ասորւոց Փոխանորդը, Տ. Միխայիլ Եպս. իր հետնորդներով. — Հապէշ Միաբանութեան Մեծաւորը, իր հետնորդներով. — Գերմանական Տօմիսիոնի Մեծաւորը. — Տօմինիկեաններու Վանքի Մեծաւորը. — Բաթիգպոնի Մեծաւորը. — Պապական Նուիրակի ներկայացուցիչը. — Կաթողիկէ Հայոց Փոխանորդը, Հայր Յակոբ Կիրակոսեան. — Արար Բողոքականաց Պատուելին. — Գերման Բողոքականաց Եկեղեցւոյն Հովիւ Վեր. Բօֆման:

Պետական եւ Կառավարական

Աճճնաւորութիւններ

Վսեմ. Բարձր Գոմիսէրի Թիկնապահ Գրմէնտըր Արչտէյլ՝ համագրեւտով. — Դատապետ Մր. Մաքտօնալտ. — Երուսաղէմի Կառավարիչ Մր. Քիթ Քօչ՝ համագրեւտով. — Երուսաղէմի Փոխ-Կառավարիչ Մր. Սիւլման. — Դատաւոր Մր. Բօռի. — Բուհի Պէյ Ապտէլ-Հատի (Բարձր Գոմիսէրութեան Պաշտօնատար). — Մր. Սթիւրքտ, Օգն. Տնօրէն Առողջ. Վարչութեան եւ Վարիչ Մանրէարանական Հաստատութեան. — Ճէնըրէլ Մալքօքօրտաթօ, Ընհ. Հրամանատար Ոստիկանութեան. — Մր. Մանթուրա, Գանձային պաշտօնատար. — Մէյճըր Վէնրայդ, Ոստիկանական Հրամանատար. — Մր. Պէնթուիչ, Ընդհանուր Դատախազ. — Մր. Սթըպս, Թափուի Տնօրէն. — Տիկին Լիւք (Չիֆ-Սէքրէթարին Տիկինը). — Մր. Էտլին

Սէմուել (Ձիֆ Սէքրէթարիայէն)։ — Ալի է-ֆէնտի ճարալլահ, անդամ Վերաքննիչ Ատենի։ — Մր. Թարաճի, Փոխ-Բաղաքացեալ Երուսաղէմի։ — Իսլամական Ճէմիյէթին Փոխ-Նախագահը։ — Շէյխ Պէտիր էֆէնտի Եունէս, էփզաֆի Միւտիր։ — Միւֆթի էֆէնտիին Փոխանորդը։ — Գատը էֆէնտիին Փոխանորդը։ — Ճարալլահ էֆէնտի, Քաղաքացեալանէն։ — Շէյխ Մահմուտ Տէճճանի։ — Մ. Արզարիուս։ — Սուպհի Պէյ, (Կառավարական պաշտօնեայ)։ — Բեթղէնէմի Կառավարիչը։ — Իպրահիմ Պէյ, Ոստիկանական Հարկբաւետ։ — Մր. Սիկրիսթ։ — Մր. Պէլէֆօրտ, Ամերիկեան Հիւպատոսարանի կցորդ։

Հիւպատոսական Մարմին

Մր. Նորտ, Գերմանական Ընդհանուր Հիւպատոս։ — Մ. Նիլէլ, Ֆրանսական Փոխ-Հիւպատոս։ — Մ. Բասքալի, Իտալական Ընդհ. Հիւպատոս։ — Աթըֆ Բիլա Պէյ, Թիւրքիոյ Ընդհ. Հիւպատոս։ — Մր. Կիւման, Ամերիկեան Հիւպատոս։ — Սատըզ Պէյ, Եգիպտական Հիւպատոս։ — Մ. Զալիզէփսքի, Բուլղարիոյ Ընդհ. Հիւպատոս։ — Մ. Ֆէրտինանտ Տամիանի, Մեքսիկայի Ընդհ. Հիւպատոս։ — Մ. Պէնէթաթոս, Յունաստանի Ընդհ. Հիւպատոս։ — Մ. Վլաւիմիր Ֆրից, Զէքսուօլպիոյ Հիւպատոս։ — Մ. Հաազ, Աւստրիոյ Հիւպատոս։ — Իսկ Շուէտական, Հունգարական, Հոլանտական, Ռումանական, և Լիթուանիոյ Հիւպատոսները գրաւոր յայտնեցին իրենց վըշտակցութիւնը, յայտնելով միանգամայն իրենց անձամբ ներկայ չկարենալ գտնուելուն պատճառները։

Գրամական Հաստատութեանց Ներկայացուցիչներ

Օսմանեան Պանքայի Տնօրէն Տիար Լեոն Գէորգեան։ — Պարքլէյս Պանքի Տնօրէնի կողմանէ Տիար Յովհաննէս Նասսարեան։ — Պանքօ Տի Բօմայի Տնօրէն Մ. Սպանեօլօ։

Երուսաղէմի բոլոր հայ երեւելիները, Միութիւններն ու Կազմակերպութիւնները, և Հայութիւնը առհասարակ։

ԾԱՂԱԿԱՅՈՒՄԱԿՆԵՐ

Եւ տնոց վրայ գրուած յիշատակարաններ

The High Commissioner, Government House.
M. E. Keith-Roach, With deep sympathy.
Dr. Jur. Erich Nord, Deutscher Generalkonsul
Honorarprofessor an der Universität Berlin,
Au nom du Corps consulaire à Jérusalem.
Evdoros Archbishop of Philadelphia, Patriarchal
Representative Greek Orthodox Patriarchate,
Jerusalem:

To the blessed memory of His Beatitude
Monsieur Eliséé Tourian, K. B. E.

Arme. Patriarch of Jerusalem, With reverence,
deep and affectionate, W. W. Peet, Edward
W. Blatchford.

Dr. K. S. Krikorian.

Dr. V. H. Kalbian.

Joseph D. Krikorian, Drogman du Couvent Ar-
ménien, Jaffa.

Leon Kévorkian.

Antranig Balayian.

Armenian Protestant Congregation.

Central Pharmacy.

Alenby Hotel.

Սուրբ Աթոռոյս ուսանողները իրենց բազմերախտ Մեծ-Վարդապետին։

Ազգ. Նախակրթարանի Ուսուցչական Կազմ։

Ազգ. Նիսկրթին. ի Երկսեռ Ուսանողութիւն։

Մանկապարտէզի Ուսուցչութիւն։

Ս. Երուսաղէմի սիրեցեալ Պատրիարքին և Բարեգործականի Բարերար Անդամին զատնաղէտ կորուստին ի յարգանս, նըսիրէ Հ. Բ. Ը. Միութիւն։

Երուսաղէմաբնակ Այնթապցի հայեր կը սըզան մահը Սրբոց Յակոբեանց Աթոռի Մեծ Պատրիարք Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոսին։

Հ. Բ. Ը. Միութեան Արարատեան Սաներ։

Երուսաղէմի Զափահաս Որբերու Ա. Գլխաւ։

Երուսաղէմի Զափահաս Որբերու Բ. Գլխաւ։

Երուսաղէմի Հայոց Բարեսիրին. Միութիւն։

Տիգրանակերտցիներու Հայրնկց. Միութիւն։

Զէյթունի Հայրնկց. Միութիւն, Երուսաղէմ։

Մալաթիոյ Կրթ. Ընկերութիւն։

Հայ Կրթ. «Սիւն» Միութիւն։

Եգիպտոյ Հայրնակցական Միութիւն։

Հայկական Միութիւն Երուսաղէմ։

Մարաշի Հ. Մ.

«Յուսարբը» ի Խմբ. և Վարչութիւն։

Արեւելեան Լէզէոնի Նախկին Կամաւորութիւն։

Հ. Յեղ. Դանակցութեան Եգիպտոսի Կ. Կոմիտէ։

Երանի՜ այնոցիկ որ սուրբ են սրտիւք, զի նոքա զԱՅ. տեսցեն. (անանուն)

Յակոբ Ալաճաճեան։

Դաւիթ Յովհաննէսեան։

Սինանեան-Թորեան։

Ղազարոս-Պօղոս Մերկերեան։

Ասորոց Եպիսկոպոսարանէն։

«Հայֆայի հայ զաղութին կողմէ», զոր բերած էին Տեարք Խաչիկ Թաչճեան և Թովմաս Դաւիթեան։